

Наслідки недотримання права на приватність у мережі Інтернет: міжнародний аспект

Стаття присвячена подвійній проблемі, що виникла у зв'язку з широким застосуванням Інтернету, в якому, з одного боку, реалізуються права і свободи людини, надається можливість втілити низку «супутніх» прав (права на свободу думок, на освіту, на інформацію тощо), а, з іншого, спричиняється їх порушення. Аналізується міжнародна правова база захисту і забезпечення прав і свобод людини в Інтернеті, права на приватність, порушення якого може призводити до кібербулінгу, що набув офіційного статусу в Європі.

Ключові слова: міжнародне право, право на приватність, кібербулінг, права і свободи людини, теорія держави і права, новітні права.

Постановка наукової проблеми та її значення. Нещодавно Європейський суд з прав людини слухав справу *Buțurug v. România*, що стала першою про кібербулінг як форму домашнього насильства над жінками. Визнання такого негативного явища на міжнародному офіційному рівні, як і сам прецедент, що не набув допоки вивчення, змусив звернути увагу на проблеми забезпечення прав і свобод людини у мережі Інтернет, насамперед, права на приватність.

Інтернет став інструментом, що з одного боку надає широкі можливості користувачеві, а з іншого – може призводити до порушення як його прав і свобод, так і прав інших осіб, і не лише на, так званому, віртуальному рівні.

У сучасному суспільстві відбуваються процеси формування новітніх прав людини, видозмінюються і перетворюються загальновизнані фундаментальні права. Так, право на Інтернет, яке поступово набуває статусу фундаментального через його розповсюдженість, все ще потребує забезпечення таких основних прав, як право на життя, на інформацію, на свободу і особисту недоторканість, свободу слова і думки тощо, а також нових прав – права на анонімність або право бути забутим [1], що є похідними елементами права на приватність, але не ідентичними йому.

Погоджуємося із думкою Ю. С. Разметаєвої, яка зазначає, що універсальний каталог прав людини є динамічним і таким, що формується під впливом загальноцивілізаційного розвитку, тому не дивно, що цифрова епоха породжує нові розділи цього каталогу та вимагає перегляду наявних. Під впливом ІТ суттєво змінюється як загальний спосіб життя, так і наріжні правові категорії та юридична практика. Такі процеси не оминули права людини як сутнісну основу сучасного права [1]. У цифровий вимір перейшли як механізми забезпечення прав і свобод людини, так і їх порушення. Саме тому проблема потребує постійної уваги науковців, практиків, законодавців, обізнаності представників громадянського суспільства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання забезпечення права на інтернет (доступу до нього) є затребуваним у наукових колах, зважаючи, насамперед, на те, що сучасне суспільство будується на принципах тотальної діджиталізації. Для багатьох держав побудова, так званого проекту, «цифрова держава» («смарт-сіті», «держава у смартфоні») стало в пріоритеті, і Україна, де на урядовому рівні запропоновано план дій [2], не є виключенням. Саме термін «діджеталізація» став найпопулярнішим в Україні в минулому – 2019 році [3].

Міжнародно-правове регулювання сфери інформаційних відносин ґрунтовно дослідили у своїх наукових працях О. А. Баранов, І. Л. Бачило, Л. В. Горшкова, Г. Г. Динис, І. М. Забара, В. Г. Пилипчук, А. А. Шишлов та інші науковці. Їх дослідження дали змогу виявити проблеми в правовому регулюванні інформаційної сфери.

Проблему забезпечення права на приватність вивчає низка вчених, серед яких І. П. Касперський, А. В. Ковбан, А. І. Марущак, І. В. Михайленко, С. Т. Мішуровська, О. О. Посикалюк, В. О. Серьогін та багато інших.

Дослідження В. М. Бема, Н. В. Варламової, А. В. Пазюка, Ю. С. Разметаєвої, Е. В. Талапіної питань забезпечення цифрових прав людини відіграли також важливу роль у дослідженні.

Кібербулінг (кібермоббінг або кібернасильство, точність визначення терміну не стало предметом даного дослідження), як один з найтяжчих наслідків недотримання права на приватність, лише стає предметом наукових науковців і правників, які ґрунтують свої праці на результатах робіт, насамперед, психологів, педагогів і медиків.

Формулювання мети та завдань статті. Метою стало визначення наслідків порушення права на приватність, аналіз міжнародної практики з метою запозичення найкращого досвіду Україною.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На сьогодні право на приватність (або прайвесі – термін притаманний англо-американській правовій системі) є основоположним правом людини у суспільстві, що побудовано на засадах гуманізації і верховенства права. Ще 110 років назад Луїс Брандес спільно з Семюелем Уорреном, визначили прайвесі як право особи бути залишеною у спокої від втручання держави [4, с. 703-724]. На сьогодні практика доводить, що особа має право на усамітнення не лише від держави, але й від втручання інших осіб. Анонімність (збереження таємниці чи секретності), спокій і усамітнення лежать в основі більшості визначень прайвесі іноземними дослідниками [5, с. 537].

Через століття Комітет ООН з прав людини відзначив, що захист права на приватність має підкріплюватися гарантіями від будь-якого втручання [6, с.11]. А ще за 10 років Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи право на приватність було визначено як право жити своїм особистим життям з мінімальним стороннім втручанням [7]. Важливо, що саме тоді було підкреслено, що право на приватність (основна норма міститься у ст. 8 Європейської конвенції з прав людини) повинно захищати приватне життя особи не лише від втручання влади (держави), але й від подібних дій з боку інших осіб.

У 1999 році Комітетом Міністрів було надано Рекомендацію державам-членам Ради Європи щодо захисту недоторканності приватного життя в Інтернеті (Рекомендація № R (99) 5), в якій у розділі 2 зазначалося, що Інтернет є небезпечною мережею і передбачалися способи захисту персональних даних користувачів [8].

У 2000 році Окінавською хартією глобального інформаційного суспільства було визнано, що ІТ – інформаційно-комунікаційні технології – як одні з найважливіших факторів, що впливають на формування суспільства XXI століття, відкривають широкі можливості, і держави, зважаючи на це, мають гарантувати такі умови розвитку, які б забезпечували створення глобального інформаційного суспільства [9].

В 2003 році у Страсбурзі, на основі положень Конвенції про захист прав людини та основних свобод, Конвенції про кіберзлочинність, Рекомендації 2001 року про саморегулювання відносно онлайнового змісту (контенту) та Директиви Європейського Парламенту і Ради 2000 року про деякі правові аспекти послуг інформаційного суспільства, зокрема електронної комерції, у внутрішньому ринку, було прийнято Європейську декларацію про свободу комунікацій в Інтернеті [10] з метою врегулювання принципів у галузі комунікацій.

У 2016 році, Комітетом ООН з прав людини прийнято Резолюцію про сприяння, захисті реалізацію прав людини в Інтернеті, що мало на мені, насамперед, захист права на свободу вираження поглядів людини через мережу [11]. Резолюція поширюється на права, передбачені Декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права на інтернет-простір. Підкреслено, що права, які належать людям офлайн, мають захищатися і у мережі Інтернет, яку визнано рушійною силою прогресу.

2018 року Рада Європи прийняла Керівні принципи, що стосуються відповідальності інтернет-посередників, визнано їх суттєвий вплив на права людини [12]. Визнаючи, що Інтернет є рушійною силою прогресу, водночас, є розуміння, що саме його наявність спричиняє появу правопорушень різних проявів у віртуальному середовищі, зокрема і кібербулінгу (насилля онлайн), тобто нанесення шкоди людині за допомогою електронних форм контакту. Дослідники-представники психології, педагогіки й медицини зазначають, що цей вид насильства небезпечний тим, що не має жодних кордонів, може проводитися цілодобово. Тобто пріоритету Інтернету водночас набувають негативного значення, саме тому і зауважуємо від початку на дуальному характері проблеми, підтримуючи право кожного на вільний доступ на Інтернет і визнаючи його рушійною силою розвитку світового товариства, водночас усвідомлюємо його небезпечність. Насильство в Інтернеті включає і маніпулювання психічним та емоційним станом і поведінкою людини через нав'язування їй помилкових і небезпечних ідей, переконань, світогляду тощо.

Якщо узагальнити погляди медиків і психологів, що досліджують кібербулінг, то його типовими проявами є:

- електронні листи і короткі повідомлення у соціальних мережах з метою залякування і

шантажу;

- поширення неправдивої інформації;
- поширення інформації, отриманої незаконним шляхом (зламування сторінок у соціальних мережах і електронних пошт, використання чужих паролей);
- створення опитувальників, коли відвідувачам сторінки пропонується оцінити людину і її якості з приниженням її гідності а також розміщення та розсилка фотографій іншим людям з метою дискредитації, приниження, образ, цькування;
- систематичні кібератаки від незнайомих людей, користувачів соціальних мереж, людей з найближчого реального соціального оточення;
- демонстративна відмова від спілкування, виключення з соціальних груп та ігрових товариств;
- прямі погрози [13, 14].

І незважаючи на те, що кібербулінг є віртуальним (онлайн), він завдає абсолютно реальну шкоду (офлайн) емоційному стану постраждалих (викликаючи стрес, депресію, суїцидальні настрої), змушуючи їх шукати право бути забутих у мережі. Саме таке нове право людини, через його затребуваність зараз і прогнозовано у майбутньому, повинно забезпечуватися і повністю гарантуватися будь-кому як похідне права на приватність.

Зважаючи на зазначене вище, цікавим є дослідити європейську судову практику, про яку йшлося на початку, зокрема справу «Buturug v. Romania» (11.02.2020), що стала першою справою про кібербулінг як форму домашнього насильства, доведеною до свого логічного завершення. Зокрема, громадянка Румунії подала позов до національного суду, в якому скаржилася на насильницьку поведінку з боку свого колишнього чоловіка. Вперше заявниця звернулася зі скаргою на свого чоловіка, стверджуючи, що вона є жертвою домашнього насильства, ще наприкінці 2013 року. Проте кримінальне провадження було припинено на підставі того, що поведінка обвинуваченого вважалася недостатньо серйозною, щоб кваліфікуватись як правопорушення. У ході провадження заявниця вимагала електронного огляду її сімейного комп'ютера, стверджуючи, що колишній чоловік протиправно оглядав її електронні сторінки, включаючи акаунт у Facebook, робив копії її розмов, приватних документів та фотографій, згодом вона подала ще одну скаргу про порушення конфіденційності листування. Але суд відхилив позови з формальних підстав, не вважаючи дії колишнього чоловіка складовою насильства.

Європейський суд з прав людини, до якого звернулася згодом заявниця, зауважив, що насильство не обмежується лише фізичним актом, а включає, серед іншого, психологічне насильство чи цькування. Крім того, зауважив, що кібербулінг в даний час визнається аспектом насильства над жінками і може мати різні форми, включаючи вторгнення в комп'ютер жертви, а також доступ до її власної інформації, обмін та маніпулювання даними та зображеннями, включаючи особисті дані. Європейський суд з прав людини прийняв аргументи заявниці, що такі дії, як моніторинг, доступ чи збереження кореспонденції без права на це, мають бути враховані національними органами при розслідуванні фактів домашнього насильства.

Також Європейський суд з прав людини звернув увагу на те, що держава повинна у таких справах захищати права і свободи, визначені статтями 3 і 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод («Заборона катування» і «Право на повагу до приватного і сімейного життя») і встановив, що національні органи влади не спромоглися належно оцінити серйозність обставин.

Першою, того ж дня – 11 лютого, про розгляд справи і рішення Європейського суду з прав людини розповіла суддя Суду А. Ю. Юдківська, застосувавши для розповсюдження цієї інформації свою сторінку у Facebook; згодом Верховний Суд України оприлюднив огляд практики Європейського суду з прав людини [15, с. 12-13].

Таким чином, кібербулінг визнано чи не вперше міжнародною інстанцією як негативне явище, формою домашнього насильства, з використанням швидкісного контенту (смартфони, Інтернет, соціальні мережі, електронна пошта тощо). На жаль, і ми це розуміємо, в умовах швидкісної тотальної цифрової трансформації суспільства, кількість випадків насильства в онлайн формі лише зростатиме. І національні правоохоронні органи мають поставитися до цього явища з усією серйозністю.

Вітчизняним законодавцем вже запроваджено поняття булінгу (цькування) спеціального суб'єкта (учасника освітнього процесу). Булінгом визнані діяння, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна

шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [16]. Реалії доводять, що булінг і кібербулінг може торкнутися будь-кого, без вказівки спеціального статусу суб'єкта правовідносин.

В Україні робляться кроки у розробленні власної процедури оскарження кібернасилля, мови ненависті та злочинів на ґрунті ненависті, на основі визначень, запропонованих у Council of Europe recommendation R(97) 20 on Hate Speech [17]. Отже, право на Інтернет (безперешкодний доступ до нього), яке поступово набуває статусу фундаментального права людини* через його розповсюдженість, все ще потребує забезпечення інших основоположних прав (право на життя, на інформацію, на свободу і особисту недоторканість, свободу слова і думки тощо), а також вимагає забезпечення прав нового покоління – права на анонімність та право бути забутим.

І саме європейською практикою знову ж таки визнано вже і ухвалено важливі рішення щодо права бути забутим - право людини вимагати видалення її особистих даних із загального доступу через пошукові системи. Так, Ю.В. Розметаєва, у своєму дослідженні посиляється на справу 2014 року, в якій Суд Європейського Союзу виніс рішення, яким було визнано право бути забутим [1]. Зокрема, позивачем виступив громадянин Іспанії, який знайшов за своїм ім'ям через пошукову систему Google відомості 16-річної давності про банкрутство та аукціон нерухомості, що були пов'язані з його старими боргами. Він вважав, що ця інформація була вже неактуальною.

Суд ухвалив, що громадяни Європейського союзу мають право бути забутими та можуть вимагати видалення з пошукових систем посилань на сторінки зі старою інформацією про себе. Одночасно, Суд дійшов висновку, що корпорації, які збирають особисту інформацію для отримання прибутку, повинні прибрати посилання за запитом особи, оскільки фундаментальні права переважають над комерційними інтересами, а в окремих випадках – над публічними інтересами щодо доступу до інформації. При цьому Суд залишив незмінним рішення національних іспанських установ про відмову видалити первісну статтю щодо особистого банкрутства заявника з сайту медіа-ресурсу [1].

У цьому рішенні Суд зазначив, що навіть законна обробка інформації може, з плином часу, стати несумісною з європейським законодавством про захист даних. Дані про особу можуть стати недостатніми, такими що не мають значення чи такими, що більше не мають відношення до особистої ідентичності; їх розповсюдження може стати надмірним стосовно цілей, для яких вони були оброблені. Тому людина може звернутися з вимогою про забуття, про те, щоб результати пошуку в інформаційних системах більше не були пов'язані з її ім'ям [1]. Така позитивна європейська практика повинна бути не лише підхоплена вітчизняним законодавцем, але й, насамперед, вона має надаватися представникам громадянського суспільства як носіям невід'ємних прав і свобод найрізноманітніших поколінь для ознайомлення та користування нею.

Висновки. Права, які належать людям офлайн, мають захищатися і у мережі Інтернет, яку визнано рушійною силою прогресу. Право на приватність як право жити своїм особистим життям з мінімальним стороннім втручанням не лише влади (держави), але й від подібних дій з боку інших осіб, а також вимагає забезпечення прав нового покоління - права на анонімність і право бути забутим.

У міжнародному праві кібербулінг визнано як негативне явище, форму домашнього насильства з використанням сучасних гаджетів. Вітчизняним законодавцем вже запроваджено поняття булінгу (цькування). Булінгом визнані діяння, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. В умовах швидкісної тотальної цифрової трансформації суспільства, кількість випадків насильства в онлайн формі лише зростатиме. І національні правоохоронні органи мають поставитися до цього явища з усією серйозністю.

Джерела та література

1. Розметаєва Ю. С. Формування новітніх прав людини під впливом ІТ. / Ю. С. Розметаєва // ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні (Третя міжнародна щорічна конференція, 07.12.2018, м. Львів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aphd.ua/publication-567>.

* Вікіпедія з посиланням на новини BBC 2010 року: опитування 27973 дорослих в 26 країнах, у тому числі 14 306 інтернет-користувачів, проведене для Всесвітньої служби BBC між 30 листопада 2009 року і 7 лютого 2010 року, показало, що майже четверо з п'яти користувачів Інтернету і некористувачів по всьому світу вважають, що доступ до Інтернету є одним з фундаментальних прав. 50% повністю згодні, 29% частково погодилися, 9% не зовсім згодні, 6% категорично не погоджуються, і 6% не прийняло жодного рішення

2. Офіційний сайт Міністерства та Комітету цифрової трансформації України. Цифрова держава [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://plan2.diiia.gov.ua>.
3. «Діджиталізація» - слово 2019 року в Україні за версією онлайн-словника «Мислово». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itc.ua/news/didzhitalizacziya-slovo-2019-roku-v-ukra% d1% 97ni-za-versi% d1% 94yu-onlajn-slovnika-mislovo/>.
4. Kramer I. P. The Birth of Privacy Law: A Century Since Warren and Brandeis / I. P. Kramer // Catholic University Law Review. – 1990. – Vol. 39. – Q. 703-724 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scholarship.law.edu/=1818&context>.
5. Серьогін В.О. Право на недоторканність приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія / В.О. Серьогін. – Харків, 2010. – 608 с.
6. Булавина С., Давидова Т. Право на приватність у системі поколінь прав людини / С. Булавина, Т. Давидова // Історико-правовий часопис. – 2018. – № 1 (11). – С. 10-14.
7. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1165 від 26 червня 1998 р. «Право на приватність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1165-1998-pravo-na-privatnist>.
8. Рекомендація державам-членам Ради Європи щодо захисту недоторканності приватного життя в Інтернеті (Рекомендація № R (99) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-99-5-shhodo-zahystu-nedotorkannosti-privatnogo-zhyttya-v-interneti>.
9. Окинавская хартия глобального информационного общества от 22.07.2000 г. // Дипломатический вестник. – 2000. – № 8. – С. 51-56.
10. Декларація про свободу комунікацій в Інтернеті, Страсбург, 28.05.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedem.org.ua/library/deklaratsiya-pro-svobodu-komunikatsij-v-internet>.
11. Захист прав людини в Інтернеті: нові керівні принципи Ради Європи, що стосуються інтернет-посередників. Українське право [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://barristers.org.ua/news/zahyst-prav-lyudyny-v-interneti-novi-kerivni-pryntsypu-rady-yevropy-shho-stosuyutsya-internet-poserednykiv>.
12. Березовская Е. Кибернасилие, или Как уберечь детей от повторения «синих китов» / Е. Березовская [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com/blogs/35876-kibernasilie-ili-kak-uberech-detej-ot-povtoreniya-sinih-kitov.htm>.
13. Willard Nancy E. Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress / Nancy E. Willard. – Research Press, 2007. – 311 p.
14. Anna Yudkivska. Фейсбук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2458604317802312&id=100009583042326.
15. Огляд рішень Європейського суду з прав людини. Рішення за період з 10.02.2020 по 14.02.2020 / Відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. – Київ, 2020. – Вип. 6. – 21 с.
16. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 5. – Ст. 33.
17. Національна процедура оскарження кібернасилля, мови ненависті та злочинів на ґрунті ненависті. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/ukraine-nationalreporting-en/pdf/16808a3953>.

Булавина С., Давидова Т. Последствия несоблюдения права на приватность в сети Интернет: международный аспект. Стаття посвящена двойной проблеме, возникшей в связи с широким применением Интернета, в котором, с одной стороны, реализуются права и свободы человека, предоставляется возможность воплотить ряд «сопутствующих» прав (права на свободу мнений, на образование, на информацию и т.п.), а, с другой, обуславливает их нарушения. Анализируется международная правовая база защиты и обеспечения прав и свобод человека в Интернете, права на приватность, нарушение которого может осуществляться в форме кибербуллинга, получивший официальный статус в Европе. Сделан вывод о том, что право на Интернет (беспрепятственный доступ к нему), которое постепенно приобретает статус фундаментального права человека в силу его распространенности, все еще требует обеспечения других основополагающих прав (право на жизнь, на информацию, на свободу и личную неприкосновенность, свободу слова и мысли и т.д.), а также требует обеспечения прав нового поколения - права на анонимность и право быть забытым.

Ключевые слова: международное право, право на приватность, кибербуллинг, права и свободы человека, теория государства и права, новейшие права.

Bulavina S., Davydova T. Violation Consequences of the Right to Privacy on the Internet: International Aspect. The article deals with an equivocal problem that has arisen with the widespread use of the Internet, which, on the one hand, provides human rights and freedoms, an opportunity to realize a number of the «related» rights (rights to freedom of thought, education, information, etc.) and, on the other hand, causes their violation. The article analyzes the international legal framework for the protection and enforcement of human rights and freedoms on the Internet, the right to privacy, the violation of which may lead to cyberbullying, which has acquired official status in Europe. The study argues that the right to Internet access or freedom to connect (unimpeded access to it), which is gradually gaining the status of a fundamental human right due to its prevalence rate, involves other fundamental rights protection (right to life, information, liberty and security of a person, freedom of speech and thought, etc.), including implementation of the new generation rights – the right to anonymity and the right to be forgotten.

Key words: international law, right to privacy, cyberbullying, human rights and freedoms, theory of state and law, modern rights.